

УДК УДК 821.161.2–311.6:7.017.4

Чмир Андрій

аспірант

кафедра української літератури та компаративістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар 24/26, м. Одеса, Україна, 65058
chmyr_andrew@ukr.net

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЗАСОБИ В РОМАНІ «СИЛЬНІ ТА ОДИНОКІ» П. КРАЛЮКА

У статті виділено та розглянуто ті засоби міжтекстового відношення (алюзія, ремінісценція, цитата), які наявні в романі «Сильні та одинокі» Петра Кралюка. Було звернуто увагу на інтертекстуальність, яка постає одним з авторських принципів моделювання минулого. Встановлено, що кожний із чотирьох історичних романів письменника («Шестиднев, або Корона дому Острозьких» (2010), «Сильні та одинокі» (2011), «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» (2016) і «Справжній Мазепа» (2017)) містить міжтекстові відношення, що вказує на діалогічність П. Кралюка по відношенню до документів та інших літературних творів. Підкреслено, що «Сильні та одинокі» порівняно з іншими романами автора відносно недалекий до сьогодення в часі, що і зумовлює його актуальність. Наголошено, що головним героєм вищеназваного твору письменника постає провідник українського націоналізму Степан Бандера (1909–1959). «Сильні та одинокі» містять алюзії (натяки, відсилання), які було віднесено до різних груп (літературні, біблійні, міфологічні, особові). В цьому творі П. Кралюка виокремлено ремінісценцію (відгомін), яка нагадує читачу роман «Сад Гетсиманський» (1950) Івана Багряного. Останнім інтертекстуальним засобом у «Сильних та одиноких» є цитата, яка наявна вже на паратекстуальному рівні твору (заголовок та епіграф). У відгуку читача на роман П. Кралюка не залишилась поза увагою частотність цитувань. У статті було виділено два великі блоки цитат у «Сильних та одиноких»: літературні твори та історичні документи з пам'ятками.

Ключові слова: інтертекстуальність, міжтекстові відношення, засіб, алюзія, ремінісценція, цитата.

Структура будь-якого тексту визначається тим, що він складається з певної кількості речень, слів та літер. Цей факт зумовлює амбівалентність його сутності. Адже, по-перше, сполучення вищеназаних мовних одиниць може породжувати практично необмежену кількість варіантів тексту. А по-друге, будь-який текст не може існувати ізольовано, тобто він так чи інакше буде мати хоч якісь спільні риси з іншим. Звідси постає явище інтертекстуальності.

Міжтекстові відношення стали константою постмодернізму. Цілком логічно, що в англійській «Енциклопедії постмодернізму» (2003) надається дефініція саме інтертекстуальності («Це метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстуальні та ідеологічні резонанси;

це визнання, що всі тексти та ідеї існують у мережі відносин» [2, 171]). Як бачимо, в наведеному уривку утверджується думка про вписаність кожного тексту у взаємний простір. Саме інтертекстуальність як дослідницький метод дозволяє виявити обопільні текстові точки перетину.

Історичну творчість сучасного постмодерного письменника Петра Кралюка (нар. 1958) пронизують міжтекстові відношення. Підтвердженням слугують міркування Галини Насмінчук, яка досліджувала один із його історичних романів – «Шестиднев» [6]: «Інтертекстуальні вкраплення сприяють поліфонічному звучанню твору, надають йому естетичного колориту. Досить часто емоційні роздуми князя структуруються за принципом палімпсестів, коли на слова оповідача накладаються відповідні літературні тексти. Це стає особливо актуальним, коли йдеться про чергові випробування, які випадають на долю краю» [9, 205]. Для осмислення минулого, його компаративного аналізу стосовно сучасного та можливого прогнозування майбутнього автор вдається до інтертекстуальності, залучаючи до своїх текстів творів різноманітні документи та літературну спадщину попередників-митців.

Вищезазначений письменник створив 4 історичні романи («Шестиднев, або Корона дому Острозьких» (2010), «Сильні та одинокі» (2011), «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» (2016) і «Справжній Мазепа» (2017)), кожен з яких претендує на окреме міжтекстове дослідження. Але значний інтерес із сучасного погляду представляє його твір «Сильні та одинокі», в якому зображено діяльність Організації українських націоналістів (ОУН), а найпильнішу увагу приділено постаті її лідера Степанові Бандері (1909–1959). Актуальність вибору саме цього роману П. Кралюка зумовлена необхідністю спробувати неупереджено поглянути на образ вищезгаданого борця за незалежність України. **Мета статті** – виокремити та дослідити ті інтертекстуальні засоби, завдяки яким автор твору підходить до реконструкції буремного та трагічного для українського народу ХХ ст.

Зауважимо, що про факт спрямованості «Сильних та одиноких» на міжтекстові відношення свідчить наявність у романі **згадок про відомих українських і польських письменників**. У першому розділі («Розмова перша») твору П. Кралюка молодий Степан Бандера знаходиться у в'язниці та перебуває під допитами слідчого Валігурського. Між арештантом та представником влади відбувається комунікація, мета якої в них є відмінною. Слідчий прагне змусити націоналіста зізнатись у злочинах проти держави та водночас зламати таку сильну духом особистість як Степан. Лідер ОУН, навпаки, хоче відстояти свої погляди та право на національну свободу. Прикметно, що епізодично в тексті роману їхні ролі міняються місцями і тоді вже Валігурський змушений давати словесну відсіч.

Юний бунтівник відносно вільно почуватися під час спроб слідчого інтелектуально його обіграти. Ба більше, Бандера згадує про поетів-романтиків – Адама Міцкевича (1798–1855) та Юліуша Словацького (1809–1849), які є

представниками польської класики. Цей перелік імен Степан підкріплює ще роздумами про автора історичних романів Генрика Сенкевича (1846–1916) та таку його велику прозу як «Вогнем і мечем» (1884), «Потоп» (1886), «Пан Володийовський» (1888), «Хрестоносці» (1900). Натомість слідчий Валігурський у відповідь апелює до українських митців – Тараса Шевченка (вірш «Садок вишневий коло хати» (1847)) та Миколи Гоголя (повість «Тарас Бульба»). В такий спосіб між Бандерою та службовою особою відбувається культурно-ідеологічний поєдинок за право української та польської нації на самовизначення. Письменники-класики обох сусідніх народів виступають репрезентантами національних цінностей. Варто зауважити, що обізнаність Валігурського з українською літературою не є випадковою. Це вмотивовано тим, що слідчий – полонізований українець. Знання Степаном польського красного письменства можна пояснити його ерудицією та вписаністю в тогочасний контекст, адже він жив у період Другої Речі Посполитої (1918–1939).

Першим власне інтертекстуальним засобом у романі «Сильні та одинокі» П. Кралюка, який буде розглянутий, є **алюзія**. Особливість останньої полягає в тому, що вона потребує читацького розшифрування. Принагідно пригадаємо, що алюзія – це «художньо-стилістичний інтертекстуальний прийом використання автором у тексті лаконічного натяку, відсилання до певного літературного джерела, явища культури, історичної події з розрахунку на ерудицію реципієнта, який повинен зрозуміти закодований зміст» [7, 57]. У такий спосіб саме алюзія відкриває підтекстовий рівень певного твору. Особливу роль вона може відігравати в історичній прозі, поєднуючи або зіштовхуючи між собою різні часові пласти. Письменник імпліцитно за допомогою алюзії має можливість проводити своєрідне компаративне художнє історичне дослідження.

У романі «Сильні та одинокі» П. Кралюка виражені насамперед літературні алюзії: поема «Іліада» (IX–VIII ст. до н.е.) Гомера; діалог «Держава» Платона; народна дума «Дума про Марусю Богуславку»; поеми «Катерина» (1838–1839), «Гайдамаки», «Сон» (1844) і вірш «До Основ'яненка» (1839) Т. Шевченка; вірш «Чари ночі» (1904) Олександра Олеся (1878–1944); гімн українських націоналістів «Зродились ми великої години» (1932) на слова Олесея Бабія (1897–1975). Далі за частотністю в цьому творі йдуть біблійні (Авраам, якому Бог наказав принести сина Ісаака в жертву; спокуси Христа дияволом у пустелі; нагірна проповідь Ісуса (приписи «Підставити іншу щоку», «Не судіть, щоб і вас не судили»); пагорб Голгофа, на якому Його розіп'яли; слова Христа на хресті; молитва «Вірую», або «Символ віри»), давньогрецькі міфологічні (Феміда – богиня правосуддя; Морфей – бог сновидінь; Сізіф – цар, який через покарання богів мусив виконувати марну працю) та особові (Герострат – грек, який із метою власної слави в 356 р. до н.е. спалив храм Артеміди; цар Пірр, перемога якого була рівнозначна поразці; релігійний філософ Микола Бердяєв (1874–1948)) алюзії. Велика кількість літературних натяків у романі свідчить про їхню су-

голосність із думками Бандери, а також його письменницькі здібності (відомо, що він автор багатьох статей).

Ключову роль у «Сильних та одиноких» відіграють саме біблійні відсилання. Наведемо думку Жанни Колоїз, яка вважає, що в них відбувається «перенесення біблійної події, персонажа, явища, властивості і т. ін. у новостворений текст, у якому алюзивний репрезентант виступає знаком ситуативної моделі, що з нею асоціативно співвідноситься спродукований мовленнєвий витвір» [3, 3]. Тобто, такий різновид алюзій як біблійний обов'язково в той чи той спосіб пов'язаний зі Святим Письмом. У романі «Сильні та одинокі» завдяки біблійним натякам Степан уподібнюється до релігійної постаті. Недарма останнім словом лідера ОУН перед смертю було «*Господи!..*» [5, 173]. Воно спрямовує читача роману до одних з останніх слів Ісуса Христа на хресті: «*Господи, чому покинув мене!*» [5, 173]. Цей факт дозволяє говорити про Бандеру як українського месію ХХ ст., який помер заради національної незалежності.

Другим інтертекстуальним засобом у «Сильних та одиноких» постає **ремінісценція**. Вона виконує сугестивну роль, а тому здатна викликати в читачів асоціації, поглиблюючи контекст певного твору. Нагадаємо, що «ремінісценція – різновид інтертекстуальності, відгомін літературного твору, відчутний в іншому літературному творі, опосередковане, приховане, незадокументоване, неточне відсилання до іншого тексту, його мнемонічний слід, завдяки якому автор нагадує читачеві про попередні неназвані літературні факти та їх текстові компоненти, викликає складні асоціації» [8, 314]. Ремінісценція в історичному романі П. Кральнока розкриває додаткові літературні артефакти.

В «Сильних та одиноких» вона проявляється на рівні колізій. Цей твір П. Кральнока завдяки розділу з допитами слідчого має зв'язок із романом «Сад Гетсиманський» (1950) Івана Багряного [1]. Гвинтик каральної системи Валігурський у «Сильних та одиноких» намагається розколоти Бандеру, тому вдається до переконувальних, провокацій і погроз. Степан не тільки витримує, але й знаходить сили дати слідчому гідну відсіч. Таку ж витримку демонструє й Андрій Чумак, головний герой твору «Сад Гетсиманський». Цей борець також проходить крізь опитування слідчих, які застосовують щодо нього різні методи впливу. Характерно, що в романі П. Кральнока бездушного агента КДБ, який готував вбивство Бандери, звали Сергій. А в прозі І. Багряного слідчий-сидист найменувався Сергєєв. Ці дві службові особи з двох романів сліпо виконують накази та не зупиняються ні перед будь-якою підлістю.

Ще одним інтертекстуальним засобом у романі П. Кральнока виступає **цита-та**. Пригадаємо, що остання – це «дослівний уривок з іншого твору, вислів, що наводиться для підтвердження або заперечення певної думки з дотриманням усіх особливостей чужих міркувань та з посиланням на авторитетне джерело, близький до ремінісценції та алюзії. Входить до понять інтертекстуальної взаємодії» [8, 571]. Велика кількість цитат різного характеру влітається в історичний текст П. Кральнока, дозволяючи передати відповідні думки та пере-

живання героїв, занурити читача в тогочасний контекст, а також надати роману документальність.

Цитата в романі «Сильні та одинокі» міститься вже у заголовку цього твору. Зауважимо, що в ньому наявні два прикметники (сильні, одинокі), які пов'язані за допомогою єднального сполучника та (в значенні і). Таке поєднання слів у романі П. Кралука може вказувати на характеристику представників ОУН. Останні займали чільне місце в боротьбі за українську незалежність протягом ХХ ст., паралельно змагаючись і проти польської влади, і проти радянського уряду, і проти нацистського режиму. Саме в цьому проявлялась сила героїв ОУН. Їхня самотність полягала в тому, що ворожі їм сили суттєво превалювали на тогочасній політичній арені.

В основі заголовку вищезгаданого твору письменника покладено слова з листа С. Бандери 1940 р. до другого голови ОУН – Андрія Мельника (1890–1964) («Сильні й одні»). Ірина Фаріон цитує уривок із цього заклику одного діяча до іншого: «Світ форми тепер валиться. Настає час змісту, час діла. Ходімо разом із ним! Сильні й одні» [10, 18]. Як бачимо, один націоналіст, звертаючись до іншого, наголошував, що немає часу роздумувати над вірогідностями постановлення своєї держави, необхідно братись за зброю та здобувати її. Бандера вже розумів, що почався кардинальний історичний стрибок (Друга світова війна), але водночас він тонко відчував, що найстрашніше ще попереду. Прийдешня катастрофічна безодня, що розгорталася, могла стати визволенням для поневоленого українського народу. А його провідниками мали стати нечисленні, але сильні духом, бійці ОУН.

У романі «Сильні та одинокі» в іншому паратекстуальному елементі наявна ще одна цитата. П. Кралука взяв за епіграф слова поета та останнього Крайового провідника ОУН Зеновія Красівського (1929–1991): «Я боявся хіба що розминутися з честю». Залучення цього епіграфа до тексту роману можна пояснити декількома причинами. По-перше, З. Красівський, як і С. Бандера, належав до незламних борців ОУН за свою незалежну державу. А по-друге, слова поета з епіграфа цілком передають життєве та політичне кредо ідеолога українського націоналізму – Бандери, про якого і розповідає твір П. Кралука.

В романі «Сильні та одинокі» можна виокремити дві великі групи цитат. Це такі як **літературні твори** (латиномовна поема «Дніпрові камени» (1618) Івана Домбровського (кін. XVI-поч. XVII ст.); «Селянки руські» (1663) польського поета та історика Варфоломея Зіморевича (1597–1677); трагедія «Фауст» (1808, 1832) Й. В. фон Гете; повість «Тарас Бульба» (1835) М. Гоголя; поема «Катерина» (1838–1839), вірші «Розрита могила» (1843), «Ой чого ти почорніло...» (1848), поема-послання «І мертвим, і живим, і ненародженим...» (1845) Т. Шевченка; вірш «Недоля» (1841) Михайла Петренка (1817–1862); поема «Демон» (1842) М. Лермонтова; національний і державний гімн України «Ще не вмерла України і слава, і воля» (1863); поема «Князь Дмитро Вишневецький» польський поет Люціан Семенський (1807–1877); вірш «До рідного народу»

(1882, 1893) П. Куліша; історичний роман «Вогнем і мечем» (1884) Г. Сенкевича; міркування Віктора Гюго (1802–1885); історичний роман «Князь Єрмія Вишневецький» (1897) Івана Нечуя-Левицького (1838–1918); пісня «Гей, соколи» невідомого автора; фантастична драма «Осінь казка» (1905) Лесі Українки; історична поема «Байда» (1909) Григорія Чупринки (1879–1921); оповідання «Пан Сенюта» (1918) Ореста Левицького (1848–1922); вірш «Діва-обида» (1926) Євгена Маланюка (1897–1968); вірші «Засудженим» (1932), «Поворот» (1932), «П'ятий поверх (Емігрантське)» (1934) Олени Теліги (1906–1942); гімн українських націоналістів «Зродились ми великої години» (1932) на слова О. Бабія; вірші «Примари» (1932–1933), «Ніч на площі Юра» (1933), «Ярмарок» (1935), «Апокаліпсис» (1936) Богдана-Ігоря Антонича (1909–1937); вірші «Воно зросло з шукання і розпуки...», «Археологія» (1933), «Пластовий капелюх» (1934), «Галли» (1935), поема «Незаномому воякові» (1935) О. Ольжича; радянські пісні «Приймай нас, Суомі-красуня» (1939), «Дорога моя столиця» («Моя Москва»); пісня «Два кольори» (1965) на слова Дмитра Павличка (нар. 1929)), **історичні документи і пам'ятки** («Лист до князя Корибута-Вишневецького 1631 року» українського релігійного діяча Ісайї Копинського (?–1640); «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу» (1543, 1548) історика Станіслава Оріховського (1513–1566); лист Самуїла Лаща (?–1649) до Богдана Хмельницького (1596–1657) 29 липня 1648 р.; «Літописець або хронічка» (1648–1673) українського шляхтича Йоахима Єрлича (1598–1674); хроніка «Глибокий мул» (1653) єврейського історика-хроніста Натана Ганновера (поч. 1620-х-1683); британське агенство новин «Рейтер» 20 березня 1929 р.; «Декалог українського націоналіста» (1929) Степана Ленкавського (1904–1977); орган польських народовців «Просто з мосту», їхня стаття «Справа найважливіша з важливих»; польська газета «Бунт молодих» за 20 грудня 1933 року; відозва Бандери «Молоді друзі! Українські школярі!» під час Шкільної акції 1933 р.; «44 правила життя українського націоналіста» (1934–1938) Зенона Коссака (1907–1939); стаття 1935 р. польської газети «Літературні відомості»; польська газета «Полонія» 30 січня 1936 р.; виступ Бандери на Львівському судовому процесі 1936 р.; «Маніфест Уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України» 3 листопада 1938 р.; американська газета «Нью-Йорк Таймс» 16 березня 1939 р.; французька радіостанція у Страсбурзі 16 березня 1939 р.; польська газета «Векнови» 24 березня 1939 р.; часопис «Меркуріюш Польські» (ч. 15) 1939 р.; лист Бандери до Мельника 10 серпня 1940 р.; Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.; лист Андрея Шептицького (1865–1944) від 1 липня 1941 р.; виступ Й. Сталіна (1879–1953) по радіо 3 липня 1941 р.; стенограма розмови Бандери з Ернестом Кундтом (1897–1947) від 3 липня 1941 р.; відозва ОУН (мельниківської) про боротьбу за створення Української держави від 5 липня 1941 р.; лист митрополита Полікарпа Сікорського (1875–1953) від 14 липня 1941 р.; листівка газети «Радянська Україна» 25 червня 1943 р.; німецька листівка проти ОУН та партизанів-націоналістів

червень 1943 р.; твір «Моя віра в ненасильство» Могандаса Ганді (1869–1948); стаття «З невичерпного джерела» (1957) Бандери; виступи Дарії Ребет (1913–1992) та Наталії Бандери (1941–1985) за протоколом судового засідання в Карлсруе). У своєму романі П. Кралюк зображує різні часові періоди: 1935–1936 рр. – допити слідчим Бандери та початок перебування останнього у в'язниці «Святий Хрест»; 1944 р. – знаходження лідера ОУН у концтаборі Заксенгаузен; 1966 р. – повернення вбивці Степана – Богдана Сташинського на Батьківщину.

З метою охопити ці ключові події автор твору вдається до такої значної кількості процитованих джерел. На факт частотності цитувань у «Сильних та одиноких» звернув увагу у своєму відгуку Олексій Костюченко: «Деяко незвичним для художнього твору є численні посилання, які зустрічаються в тексті. Автор ніби боїться, щоб його не звинуватили в перекручуванні фактів» [4]. Слід наголосити, що наприкінці роману П. Кралюка містяться примітки (182 пункти), в яких сам письменник розкриває походження всіх процитованих уривків. Важливо зазначити ще про своєрідний авторський хід П. Кралюка. Бандера, знаходячись під допитами слідчого в 1935–1936 рр., уявно чує заохочувальні батьківські слова. Прикметно, що останні якраз є цитатою зі статті «З невичерпного джерела» самого лідера ОУН, яка була написана тільки в 1957 р.

Висновки. Отже, історичний роман «Сильні та одинокі» інтертекстуально поглиблений. Це виражається в тому, що завдяки засобам міжтекстового відношення твір П. Кралюка моделює минуле, відповідає на запити теперішнього, а також здатний вирішувати проблеми майбутнього. Сукупність алюзій, ремінісценцій та цитат у «Сильних та одиноких» утворює інтертекстуальну єдність, завдяки якій цей роман відкритий до діалогу як з історичними документами, так і з іншими літературними творами. Алюзії в романі П. Кралюка є захифрованими відсиланнями та стосуються насамперед художніх досягнень письменників-попередників автора. Наявна в «Сильних та одиноких» ремінісценція виступає відлунням «Саду Гетсиманського» І. Багряного, роману, в центрі якого також знаходиться незламна особистість. Цитати у вищезгаданому творі П. Кралюка додають цього тексту фактичності, передають історичні процеси певної епохи (XVII і XX ст.), стають ретрансляторами поглядів героїв. Засоби міжтекстового відношення в «Сильних та одиноких» діють в єдиному історико-культурному просторі, роблячи інтертекстуальність одним із письменницьких принципів творення художнього світу цього роману.

Список використаної літератури

1. Багрянний І. Сад Гетсиманський: роман. Київ: Андронум, 2020. 414 с.
2. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч.Е. Вінквіста та В. Тейлора, пер. з англ. В. Шовкун, наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.
3. Колоїз Ж. Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. 2013. Вип. 659. С. 3–9.
4. Костюченко О. Незвичний Степан Бандера. *День*. 2011. 16 грудня. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/kultura/nezvichniy-stepan-bandera> (дата звернення: 01.11.2022).

5. Кралюк П. Сильні та одинокі: роман. Київ: Ярославів Вал, 2011. 280 с.
6. Кралюк П. Шестиднев, або Корона роду Острозького: роман. Київ: Ярославів Вал, 2010. 320 с.
7. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 1. 608 с.
8. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
9. Насмінчук Г. Історичний персонаж як вияв авторської концепції: Василь-Костянтин Острозький на сторінках романів Миколи Вінграновського і Петра Кралюка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія історична та філологічна*: наук. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Вип. VIII. С. 201–208.
10. Фаріон І. Д. Авторський проєкт Ірини Фаріон «Від книги до мети» (II випуск). Львів: ФОП Шептицький С. В., 2013. 44 с.

Chmyr Andriy

Post-graduate Student

Odessa I. I. Mechnikov National University

Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies

chmyr_andrew@ukr.net

INTERTEXTUAL MEANS IN THE NOVEL “STRONG AND LONELY” BY P. KRALJUK

The article highlights and examines those means of intertextual relationship (allusion, reminiscence, quotation) that are present in the novel «Strong and Lonely» by Petro Kraljuk. Attention was paid to intertextuality, which appears as one of the author's principles of modeling the past. It has been established that each of the writer's four historical novels («Six Days, or the Crown of the Ostrozky House» (2010), «Strong and Lonely» (2011), «Danilo Ostrozky: the image that is beated by beads» (2016) and «True Mazepa» (2017)) contains intertextual relations, which indicates the dialogic nature of P. Kraljuk in relation to documents and other literary works. It is emphasized that «Strong and Lonely» compared to the author's other novels is relatively close to the present in time, which determines its relevance. It is emphasized that the leader of Ukrainian nationalism Stepan Bandera (1909–1959) is the main character of the above-mentioned work of the writer. «Strong and Lonely» contains allusions (hints, references) that have been assigned to different groups (literary, biblical, mythological, personal). In this work of P. Kraljuk, a reminiscence (echo) is singled out, which reminds the reader of the novel «Garden of Gethsemane» (1950) by Ivan Bahrianyi. The last intertextual device in «Strong and Lonely» is a quotation, which is already present at the paratextual level of the work (title and epigraph). In the reader's response to P. Kraljuk's novel, the frequency of citations was not overlooked. The article highlighted two large blocks of citations in «Strong and Lonely»: literary works and historical documents with monuments.

Keywords: *intertextuality, intertextual relations, means, allusion, reminiscence, quotation.*

References

1. Bahrianyi I. (2020) Sad Hetsymanskyi: roman [Garden of Gethsemane]. Kyiv: Andronum [in Ukrainian]
2. Entsyklopediia postmodernizmu [Encyclopedia of postmodernism] (2003) Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian]
3. Koloiz Zh. (2013) Bibliina aliuziia yak zasib vyrazhennia avtorskoi intentsii v romani V. Shkliara «Zalyshnets. Chornyvoron» [Biblic allusion as a means of expressing the author's intention in V. Shkliar's novel «The Left over. Black Raven»]. Naukovi visnyk Chernivetskooho universytetu. Romano-slovianskyidyskurs. Vyp. 659. S. 3–9. [in Ukrainian]
4. Kostiuhenko O. (2011) Nezvychnyi Stepan Bandera [Unusual Stepan Bandera]. Den. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/kultura/nezvichnyi-stepan-bandera> (data zvernennia: 01.11.2022) [in Ukrainian]
5. Kraljuk P. (2011) Syl'ni ta odynoki: roman [Strong and Lonely]. Kyiv: YaroslavivVal [in Ukrainian]
6. Kraljuk P. (2010) Shestydnev, abo Korona rodu Ostrozkooho: roman [Six Days, or the Crown of the Ostrozky House]. Kyiv: YaroslavivVal [in Ukrainian]
7. Literaturoznavcha entsyklopediia: U2 t. [Literary encyclopedia: In 2 vol.] (2007). Kyiv: Akademiia. T. 1. 608 s. [in Ukrainian]
8. Literaturoznavcha entsyklopediia: U2 t. [Literary encyclopedia: In 2 vol.] (2007). Kyiv: Akademiia. T.2. 608 s. [in Ukrainian]
9. Nasminchuk H. (2011) Istorychnyi personazh yak vyjav avtorskoi kontseptsii: Vasyl-Kostiantyn Ostrozkyi na storinkakh romaniv Mykoly Vinhranovskoho i Petra Kraljuka [A historical character as a manifestation of the author's concept: Vasyl-Kostyantyn Ostrozky on the pages of novels by Mykola Vinhranovskyy and Pyotr Kraljuk]. Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita. Seriiia istorychna ta filolohichna: nauk. zb. Kamianets-Podil'skyi: Kamianets-Podil'skyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. Vyp. VIII. S. 201–208. [in Ukrainian]
10. Farion I. D. (2013) Avtorskyi proiekt Iryny Farion «Vid knyhy do mety» (II vypusk) [The author's project of Iryna Farion «From the book to the goal» (II issue)]. Lviv: FOP Sheptytskyi S. V., 44 s. [in Ukrainian]

Статтю подано до редколегії 15 вересня 2022 р